

Близнюк Катерина, канд. філол. наук,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
м. Київ, Україна

СІЛЕЗЬКИЙ ЕТНОЛЕКТ: МІЖ ДІАЛЕКТОМ І МОВОЮ

У квітні 2024 р. Сейм, а за ним і Сенат Республіки Польща підтримали законопроект щодо оновлення закону «Про національні та етнічні меншини, а також про регіональну мову», згідно з яким сілезька мала бути визнана не діалектом польської, а окремою мовою з наділенням її статусом регіональної.

Проте 29 травня 2024 р. президент Республіки Польща Анджей Дуда наклав вето на законопроект і повернув його у Сейм на доопрацювання. Канцелярія президента повідомила, що не були дотримані всі передумови, які б дали змогу «сілезькому *етнолекту* набути статусу регіональної мови» (Język śląski nie jest językiem regionalnym, 2024). Президент наголосив, що досі багато експертів вважають, що «сілезькі *діалекти* є *діалектами* польської мови, а сілезький *діалект*, з якого вони складаються, є таким самим *діалектом* польської мови, як, наприклад, діалекти Малопольщі, Великопольщі та Мазовії» (Język śląski nie jest językiem regionalnym, 2024). Примітно, що в офіційному повідомленні президента паралельно вжито терміни «етнолект» і «діалект». Очевидно, автор чи автори тексту повідомлення вважають їх синонімічними та взаємозамінними.

Поняття «діалект» у польському мовознавстві має чітке універсально вживане визначення. Зазвичай діалектом називають унікальний різновид загальнонаціональної мови, вживаний на обмеженій сільській території (Polanski et al., 1999, s. 118).

Етнолектом натомість вважають «різновид мови, що розвивається на іншомовному етнічному тлі групою новоприбулих, які бажають зберегти свою рідну мову як мову розмовного, повсякденного спілкування» (Rybka, 2017, s. 22).

Ні перший, ні другий терміни не відповідають повністю тому, чим є сілезька мова в Польщі. Оскільки польська й сілезька мови належать до західнослов'янських, точніше лехітських мов, вони виявляють значну лінгвістичну близькість, тому майже неможливо визначити, чи ці два мовні коди є просто тісно спорідненими, чи сілезька є різновидом польської. Втім існує низка рис, що дають змогу їх між собою протиставити. Зокрема, сілезькій мові властиві такі ознаки (Tambor, 2008, s. 118):

- на фонетичному рівні: лабіалізація початкового *o*; редукція *-ej*, *-ego*, залишок фрикативного *r*, специфічні звужені голосні, сильна редукція голосних у потоці мовлення;

- на морфологічному рівні: відмінні набори закінчень у родовому й знахідному відмінках іменників і прикметників, інші форми особових займенників у непрямих відмінках, вживання допоміжного дієслова *żeś* у дієвідмінюванні, аористичні закінчення в минулому часі;

- на синтаксичному рівні: інша будова пасивних конструкцій;

- на лексичному рівні: велика кількість лексем, властивих лише для території Сілезії, до того ж багато богемізмів і германізмів.

Тобто лінгвістично сілезька й польська мови є доволі відмінними. Сілезька точно не є сільською мовою, адже її вживають у містах, нею пишуть газети й книги, створюють реклами локальних бізнесів. Також вона не є мовою новоприбулого населення, хоча сілезці справді намагаються зберегти свою мову принаймні на рівні повсякденного спілкування.

На спрямованості зусиль щодо збереження й популяризації рідної мови серед корінних жителів Сілезії наголошує Генрик Ярошевич. На думку вченого, сілезький етнолект доречніше називати сілезькою мовою, адже цей мовний код є кодом із доволі сильною, як для міноритарного утворення на території Європи, демографічною базою: «Згідно з результатами польського перепису 2011 року, 530 000 громадян Польщі вважають “сілезьку мову” мовою свого домашнього спілкування, а 140 000 – рідною мовою. Посилаючись на ці цифри, треба особливо відзначити три факти. По-перше, верхньосілезькі жителі характеризуються високим рівнем усвідомлення мовної самобутності свого коду. Про це свідчить лише 467 декларацій про використання “сілезького діалекту” у порівнянні з більш ніж пів мільйона декларацій про використання “сілезької мови”. Другим важливим фактом є радикальне, майже десятикратне збільшення кількості сілезьких мовних декларацій між переписами 2002 і 2011 років (збільшення з 56 000 до 530 000). Третій – це статус “сілезької мови” як найбільшої непольської мови домашнього спілкування [JKD] та рідної мови [JO], що використовується в Польщі – згідно з даними перепису, сілезька мова випереджає обидві кашубські (108 тис. JKD і 14 тис. JO), англійську (103 тис. JKD і 5 тис. JO), німецьку (96 тис. JKD і 58 тис. JO), білоруську (26 тис. JKD і 17 тис. JO) та українську (24 тис. JKD і 28 тис. JO)» (Jaroszewicz, 2020, s. 104). Отже, на думку Г. Ярошевича, позитивна динаміка у використанні та підтримці сілезької мала б спонукати до визнання її окремою мовою. Особливо зважаючи на те, що вона випередила єдину регіональну мову Республіки Польща – кашубську.

Етнолект часто вживають як своєрідний «об'єднувальний» термін, що дає змогу уникати однозначного твердження, чим є описуваний мовний код: діалектом чи мовою. На це звертає увагу Йоланта Тамбор (2008): «Сьогодні неможливо однозначно стверджувати, чи є етнолект, тобто мова певної групи людей, діалектом чи мовою, лише засобами лінгвістики. Це пов'язано з тим, що мова і діалект нині є категоріями не лінгвістичними, а мовно-політичними. Це розмежування сьогодні визначається виключно політичними, а ще точніше – законодавчими чинниками. Якщо законодавчі органи країни визначають етнолект як мову (у законах, постановах чи інших відповідних документах), то він стає мовою. Це стосується як терміна “національна мова”, так і терміна “регіональна мова”. За відповідного зіставлення та викладення мовних фактів кожен етнолект може бути представлений і як діалект певної національної мови (із зазначенням подібностей та відмінностей його рис від рис національної мови), і як мова, що посідає певне місце в діалектно-мовному континуумі певної мовної групи / сім'ї» (s. 116). Далі дослідниця звертається до конкретних прикладів, коли лінгвістичні чинники не мали значення для закріплення на законодавчому рівні окремішності мов. Зокрема, до випадку розмежування сербської, хорватської, боснійської та чорногор-

ської мов, які отримали визнання й закріпили свій статус на державному й міжнародному рівнях, хоча лінгвістично є дуже близькими.

Теза Йоланти Тамбор про політичну мотивацію визнання етнолекту мовою видається влучною з огляду на аргументи, дібрані в комюніке президента Анджея Дуди. Якщо про лінгвістичні чинники невизнання сілезької регіональною там сказано розмито, без перерахунку конкретних причин, то на небезпеці сепаратизму й розхитування суспільно-політичної ситуації в Польщі в умовах сусідньої війни зроблено чіткий наголос: «Неминучі гібридні дії, які можуть бути застосовані проти Республіки Польща, пов'язані з війною, що триває за східним кордоном, вимагають особливої уваги до збереження національної ідентичності. Збереження національної ідентичності забезпечується, зокрема, плеканням рідної мови» (*Język śląski nie jest językiem regionalnym*, 2024). Тобто президент Республіки Польща визнає, що надання сілезькій статусу регіональної конкретно в цей період історії є небезпечним саме з політичних міркувань.

Отже, називання сілезької мови етнолектом дає змогу уникати потреби чітко визначити, чи вона є діалектом польської, чи самостійною мовою. Терміни «діалект» та «етнолект» не відповідають характеристикам сілезької, а динаміка її використання й ідентифікації з нею жителів Сілезії створюють позитивні умови для прихильників надання сілезькій статусу окремої регіональної мови на території Республіки Польща. Втім з огляду на теперішні суспільно-політичні обставини й застороги перед сепаратизмом держава Польща не готова ризикувати, тому протягом наступного року законопроект залишатиметься у Сеймі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Jaroszewicz, H. (2020). Współczesny rozwój etnolektu śląskiego na tle językowych procesów emancypacyjnych w Europie. *Slavica Wratislaviensia*, 171, 101–109. DOI: 10.19195/0137-1150.171.9.
2. Język śląski nie jest językiem regionalnym. Prezydent zawetował ustawę (2024, 29 maja). Dziennik Gazeta Prawna. URL: <https://www.portalsamorzadowy.pl/polityka-i-spoleczenstwo/jezyk-slaski-nie-jest-jezykiem-regionalnym-prezydent-zawetowal-ustawe,547498.html>
3. Polanski, K. (1999). Encyklopedia językoznawstwa ogólnego. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
4. Rybka, P. (2017). Gwarowa wymowa mieszkańców Górnego Śląska w ujęciu akustycznym: (w oparciu o autorską metodę badawczą). [Praca doktorska]. Katowice: Uniwersytet Śląski.
5. Tambor, J. (2008). Etnolekt śląski jako język regionalny: uzasadnienie stanowiska. *Śląsko godka*. Materiały z konferencji «*Śląsko godka jeszcze gwara czy jednak już język*» z 30 czerwca 2008 roku, 116–119.